

ประวัติหอเขียนวังสวนผักกาด

หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเรียบเรียง

หอเขียนวังสวนผักกาดนั้นเดิมอยู่ที่วัดบ้านกลางบนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ระหว่าง
อำเภอบางปะอิน และพระนครศรีอยุธยา ชาวบ้านชื่อนายเชียวอายุ ๘๐ ปีเศษ
เล่าว่าเขาได้ทราบจากพระภิกษุผู้เป็นอาจารย์ของเขาคือหลวงพ่อบุญว่าหอเขียนนั้น
แต่เดิมย้ายมาจากพระนครศรีอยุธยา เป็นตำหนักของเจ้านาย แต่จะย้ายมา
เมื่อไรนายเชียวไม่สามารถจะบอกได้ เดิมมีอยู่ด้วยกัน ๒ หลัง คือเป็นหอไตร
หลังหนึ่งและหอเขียนอีกหลังหนึ่ง หอไตรเป็นห้องมีระเบียงรอบ ปลูกอยู่บนเสาสูง
หอเขียนเป็นศาลาไม่มีฝา ๓ ด้าน ด้านหน้าเปิดโล่ง ทัง ๒ หลังมีภาพลายรดน้ำ
ประกอบเต็มทุกฝา นอกจากนั้นก็ยังมีเตียงไม้อีกเตียงหนึ่งซึ่งปัจจุบันนี้หายไปแล้ว
นายเชียวเล่าว่าเมื่อ ๓๐ ปีมานี้ในขณะที่เขาเป็นไวยาวัจกรของวัด ชาวบ้าน
รวมทั้งตัวเขาเองด้วยได้รื้อหอไตรและหอเขียนลง แล้วรวมเอาไม้มาปลูกใหม่เป็น
หอไตรหลังเดียว มีห้องในและระเบียงล้อมรอบ ฝาระเบียงนั้นก่อฝาเดิมของ
หอเขียนนั่นเอง ที่กระทำเช่นนั้นก็เพราะว่าหอเขียนได้ทรุดโทรมลงมาก การรื้อแล้ว
ปลูกใหม่นี้ ช่างมิได้ระวังรักษาของเดิม มีการเลื่อยฝาไม้บางชั้นทิ้งเป็นต้นว่า
ฝาหอเขียนเพราะมีขนาดสูงใหญ่กว่าฝาหอไตรมาก บางทีก็เอาไม้ทมลายสลัก
มาประกบไว้ข้างใน ทั้งเวลาประกอบฝาก็มีได้พิจารณาภาพลายรดน้ำตามเรื่อง
พุทธประวัติ เพราะเหตุว่าเวลานั้นภาพลายรดน้ำได้จางไปเป็นอันมากแล้ว จนไม่
อาจจะทราบได้ว่าเป็นเรื่องอะไรแน่ การกระทำเช่นนั้นนี้มีผลสะท้อนมาถึงหอเขียน
เมื่อรื้อลงมาปลูกไว้ที่วังสวนผักกาดคงจะได้กล่าวถึงต่อไป

หม่อมราชวงศ์หญิง พันธุ์ทิพย์ บริพัตร ชายาพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
นครสวรรค์ศักดิพินิต ได้ทราบข่าวเรื่องหอเขียนนี้เมื่อราวเดือนพฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๕๐๑ จากเพื่อนชาวต่างประเทศผู้หนึ่งซึ่งทราบเรื่องต่อมาจากเจ้าของร้านค้า

ของเก่า ม.ร.ว. พันธ์ทิพย์ เป็นผู้สนใจเก็บรวบรวมศิลปวัตถุอยู่แล้วจึงได้ขึ้นไปดู
 หอเขียนนูน และแม้ว่าเวลานนภาพลายรดน้ำจะยังมีเหลืออยู่เป็นล้นเหลือ แต่ก็
 เห็นว่าเป็นภาพที่สวยงาม ได้เขียนขึ้นอย่างประณีตบรรจง และแสดงถึงฝีมืออัน
 เป็นเอกของช่าง สมควรที่จะได้รยการนำมาเก็บรักษาไว้ที่วังสวนผักกาด ไม่ควร
 ที่จะปล่อยให้ต้องตากแดดกรำฝนจนสูญหายไป จึงได้นำความขึ้นกราบทูล
 กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต เสด็จในกรมฯ ก็ได้เสด็จไปทอดพระเนตรและทรง
 เห็นชอบด้วย จึงได้คิดต่อกับเจ้าอาวาสขอกระทำผาติกรรมได้ถอนลงมาปลูกที่วัง
 โดยจะสร้างศาลาใหม่ถวายเป็นวัด การติดต่อกันในชั้นแรกก็ขึ้นไปโดยยาก
 ลำบาก เพราะเหตุว่าในชั้นเดิมมรรคทายกไม่รู้จักเสด็จในกรมฯ และคุณหญิงข้าง
 มุขก็เก็บรวบรวมโบราณวัตถุเช่นเดียวกันมาแก่งแย่งจะกระทำผาติกรรมเสียเองข้าง
 มุขไปอย่างเป็นนายหน้าจะเอาสิ่งตอบแทนจากวัดบ้าง แต่ในที่สุดอุปสรรคเหล่านี้
 ก็สิ้นสุดลง เสด็จในกรมฯ ได้ทรงสร้างศาลาพระปริตรและศาลาท่าน้ำถวายเป็น
 วัดบ้านกลางใหม่ คิดเป็นมูลค่ารวมทั้งสิ้นประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ บาท และทรงรอ
 ขนเอาหอเขียนลงมาปลูกไว้ที่วัง ทงการรื้อค่าขนย้ายมาปลูกใหม่และค่าจ้างช่าง
 มาทำการซ่อมหอและภาพลายรดน้ำทั้งสิ้นประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ บาท ทงหมคน
 เสด็จในกรมฯ ได้ประทานแก่ ม.ร.ว. พันธ์ทิพย์ ซายา เพื่อเป็นของขวัญในการ
 ทำบุญอายุครบ ๕๐ ปี การฉลองหอเขียนใหม่ได้ทำในวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๒
 ซึ่งเป็นวันฉลองอายุของ ม.ร.ว. พันธ์ทิพย์ ได้เชิญชาวบ้านกลางมาทั้งหมดประมาณ
 ๑๐๐ คน เพื่อมาชมเชยหอเขียนที่ปลูกสร้างใหม่โดยเสด็จในกรมฯ และคุณหญิง
 ได้จัดหาพาหนะประทาน เป็นที่สนมยินดีของชาวบ้านที่ไต่มาจนทิวหน้า ส่วนการ
 ฉลองศาลาพระปริตรและศาลาท่าน้ำได้สร้างถวายเป็นวัดบ้านกลางใหม่ขึ้นนี้ก็ได้กระทำ
 ในวันที่ ๒๒ สิงหาคม ค.ศ. นี้

ข้าพเจ้าได้เห็นการปลูกสร้างหอเขียนและการซ่อมแซมภาพลายรดน้ำ ณ
 วังสวนผักกาดมาแต่แรก รู้สึกว่าเสด็จในกรมฯ และคุณหญิง สนสมยินดีสนทนากัน
 เป็นอย่างยิ่ง ทงนก็เพราะแต่เดิมเมื่อรื้อเอาลงมาไว้ที่วังสวนผักกาดเป็นชั้น ๆ นั้น

ภาพบางแผ่นก็มองไม่เห็นได้ชัดเจน เป็นต้นว่าภาพปางมารวิชัย แต่บางแผ่นก็ไม่สามารถจะเห็นได้เลย คงมีแต่เส้นรอยของภาพเขียนแต่เดิมที่เคยยึดทองไว้เป็นเส้นนูนขึ้นมาเท่านั้น การซ่อมมักจะต้องยึดทองที่ยกลงไปบนพื้นไม้ และเส้นนูนเหล่านั้นก็จะเด่นขึ้นมาจนอาจจะรู้ว่าเป็นภาพอะไรได้ แต่บางครั้งก็ไม่ทราบจนกว่าจะลากหมึกดำลงตามเส้นเหล่านั้นเสียก่อน ด้วยเหตุนี้ในขณะนั้นทุกวันจะมีการค้นพบภาพใหม่ ๆ แปลก ๆ ฝ่ายบางแผ่นแต่เดิมมองไม่เห็นลวดลายอะไรเลย แต่เมื่อซ่อมตามแบบแล้วกลายเป็นฝาที่มีภาพลายรดน้ำสวยงามที่สุดไปก็มี ข้าพเจ้าจะไม่ขอกล่าวถึงความสวยงามของภาพลายรดน้ำในหอเขียน ณ ที่นี้ เพราะเหตุว่าศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้กล่าวไว้แล้ว นอกไปจากภาพลายรดน้ำ ภาพไม้สลักก็ก่อให้เกิดความตื่นเต้นเช่นเดียวกัน เพราะเหตุว่าเดิมชาวบ้านได้เอาสีต่าง ๆ ทาที่ขี้เข้าไว้ ต่อเมื่อลบสีเหล่านั้นออกแล้วจึงเห็นได้ว่าลายไม้สลักที่นูนขึ้นมาเป็นลายรูปสัตว์และต้นไม้ต่าง ๆ นั้นเดิมยึดทองและพื้นไม้ทาสีแดง ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่าการซ่อมแซมหอเขียนในขณะนั้นได้ก่อให้เกิดความตื่นเต้นสนุกสนานกันจริง ๆ

ช่างสำคัญที่ซ่อมภาพลายรดน้ำ ณ หอเขียนนรกคือ นายสว่าง ปัญญางาม และ นายอุดม ชูวานนท์

การปลูกสร้างหอเขียนใหม่ก็เป็นสิ่งที่น่าตื่นเต้นไม่น้อยไปกว่าการซ่อมแซมภาพเขียน ได้กล่าวมาแล้วว่าหอเขียนนี้ปลูกสร้างขึ้นจากอาคาร ๒ หลังมารวมกัน และเวลาปลูกใหม่ชาวบ้านก็มีใจใส่ที่จะรักษาของเดิม เมื่อปลูกสร้างหอเขียนนูนขึ้นใหม่ทวงสวนผักกาด เสด็จในกรมฯ และคุณหญิงก็มีความปรารถนาที่จะปลูกตามแบบเดิมคงทวดบ้านกลาง เพราะคิดว่าของเดิมเป็นรูปอย่างนั้น ประจวบกับเวลานั้นการซ่อมภาพเขียนยังมีได้แล้วสำเร็จหมดทุกแผ่นและจะต้องรีบปลูกสร้างให้เสร็จทันงานฉลองอายุครบ ๕๐ ปีของคุณหญิง ในวันที่ ๘ มีนาคม จึงได้ทำการปลูกโดยกะขนาดความกว้างยาวของฝาไม้เป็นเกณฑ์ให้ไม้รูปเป็นหอแบบเดิมคงทวด หลังจากสร้างหอเขียนสำเร็จและซ่อมภาพเขียนทั้งหมดแล้ว ก็ปรากฏว่าภาพเหล่านั้นมีใครเรียงลำดับกันตามเรื่องพุทธประวัติ เป็นต้นว่าแผ่นที่ ๑ กลายเป็นแผ่นที่ ๑๑ ภาพบางตอนก็ไปซ่อนอยู่หลังเสา จนต้องทำการตัดเสาทิ้งและเสริม

คานชนใหม่บนเพดาน อย่างไรก็ตามการที่ภาพต่าง ๆ อยู่สลบกันจนเกินไปทำให้ความสำคัญและความสวยงามอย่างยิ่งของภาพต้องลดน้อยลงไปเลย เราทั้งหลายต้องขอขอบพระทัยเสด็จในกรมฯ ผู้ทรงล่วงลับไปแล้ว และขอบพระคุณคุณหญิง ที่ได้กรุณาเก็บรักษาศิลปวัตถุอันเป็นเอกชิ้นนี้ไว้ให้เราได้ชื่นชมกันต่อไป

ขอเขียนนินเชอกันว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้ คือ

๑. รูปหน้าต่างของหอนี้คล้ายแหลมสอดเข้าหากันซึ่งเป็นลักษณะศิลปะแบบซาราเซนิก (Saracenic) ของชนชาติอาหรับที่เคยแผ่อำนาจเข้าไปอยู่ทางตอนใต้ของประเทศสยาม ลักษณะหน้าต่างแบบนี้ปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรมหลายแห่งซึ่งสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นว่าที่จังหวัดลพบุรี

๒. ในภาพลายรดน้ำ มีภาพฝรั่งชาวยุโรป เป็นต้นว่าชาวฝรั่งเศสและชาววิลันดา ชาวฝรั่งเศสแต่งกายตามแบบครึ่งสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ซึ่งทรงเสด็จราชทูตเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ข้างเขียนคงจะได้เห็นชาวฝรั่งเศสจริง ๆ ในสมัยนั้น จึงสามารถเขียนได้อย่างถูกต้อง

๓. เครื่องแต่งกายของขุนนางและผู้เข้าชวบนแห่ในภาพลายรดน้ำ มีลักษณะคล้ายกับภาพกระบวนแห่บนฝาผนังวัดยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งกล่าวกันว่าเขียนขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และปัจจุบันนี้คัดลอกมาเก็บไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

๔. ภาพลายไม้สลักแสดงรูปครึ่งคนครึ่งสัตว์บางรูปมีลักษณะคล้ายศิลปะในทวีปยุโรปมาก น่าเชื่อว่าศิลปะแบบนี้เข้ามาในประเทศไทยครึ่งสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ

๕. หอเขียนทมภาพลายรดน้ำซึ่งผมถือเป็นเอกยากที่จะหาที่ใดมาเปรียบเทียบกับที่เช่นนี้ คงจะเป็นของหลวงสร้าง ถ้าสร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ควรจะอยู่ ณ วัดสำคัญวัดใดวัดหนึ่งในจังหวัดพระนครหรือธนบุรี แต่หอเขียน

กลับไปอยู่ที่วัดบ้านกลางซึ่งเป็นวัดเล็ก ๆ บนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ไม่ไกลจากพระนคร
หรืออยุธยาเท่าไรนัก ส่อให้เห็นว่าคงจะรอดอนมาจากวัดสำคัญหรือจากวังใน
พระนครหรืออยุธยาภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาแล้ว

อย่างไรก็ดี มิวชันการอกวชหนึ่งที่น่าจะคิดคำนวณอายุของศิลปะได้ โดย
เปรียบเทียบลักษณะและวิวัฒนาการกับศิลปะอื่น ๆ ที่สามารถทราบอายุได้อย่าง
แน่นอน ข้าพเจ้าจึงได้ขอให้นายสมศักดิ์ รัตนกุล ผู้สำเร็จอนุปริญญาวิชาโบราณ
คดี จากคณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากรให้ช่วยศึกษาและเดินทางไป
เปรียบเทียบภาพลายรดน้ำในหอเขียนกับจิตรกรรมฝาผนังอื่น ๆ ตามจังหวัดต่าง ๆ
โดยหม่อมราชวงศ์ พันธุ์ทิพย์ บริพัตร เป็นผู้ออกทุนให้ ปรากฏผลดังต่อไปนี้ คือ

๑. **ทรงผมสตรี** หอเขียน ณ วังสวนผักกาดถนนมีภาพสตรีทงทไวผมยาว
และผมค่อนข้างสั้น สตรีทงทไวผมยาวประข้อมีลักษณะคล้ายกับภาพสตรีบนฝาผนัง
ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทธไสสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ซึ่งสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในสมัยสมเด็จพระเพทราชา หลังสมัยสมเด็จพระนารายณ์
รัชกาลหนึ่ง นอกจากนั้นเหมือนกบตวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี
ซึ่งเขียนขึ้นใน พ.ศ. ๒๒๗๗ ในสมัยอยุธยา และที่พระที่นั่งพุทธไสสวรรย์
ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติซึ่งเป็นตอนต้นสมัยรัตนโกสินทร์

ส่วนทรงผมค่อนข้างสั้นอีกแบบหนึ่ง ณ หอเขียนวังสวนผักกาดถนนก็มี
ปรากฏอยู่ในลายรดน้ำตู้พระธรรมตู้ที่ ๒๐ ในพระที่นั่งค็วโมกข์พิมาน ในบริเวณ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปรากฏว่าเป็นตู้สมัยรัตนโกสินทร์ และได้มาจาก
วัดระฆังโฆสิตาราม จังหวัดธนบุรี

๒. **การห่มผ้าสไบเฉียงของสตรี** การห่มผ้าสไบเฉียงของสตรีใน
ภาพลายรดน้ำที่หอเขียนวังสวนผักกาดเป็นของแปลกเพราะมักมีชายพาดอัยบนบ่า
ทั้งสองข้าง ลักษณะเช่นนี้มอยู่ในภาพลายรดน้ำตู้พระธรรมเลขที่ ๔๘ ในพระที่นั่ง
ค็วโมกข์ฯ เป็นตู้ลายภาพปนกระหนกกับภาพเรื่องอุเทน ผู้มอสมัยกรุงศรีอยุธยา
ได้มาจากวัดเวฬุราชิน จังหวัดธนบุรี กบตพระธรรมเลขที่ ๒๐ สมัยรัตนโกสินทร์
ที่กล่าวมาข้างต้น และภาพสตรีทงทไวเขียนบนผนังในพระที่นั่งพุทธไสสวรรย์

๓. เครื่องประดับของบุคคลในภาพ เครื่องประดับของบุคคล ฌ หอเขียนวงส้วนผกภาคก็เหมือนกัภาพเขียน ฌ ทอน ๗ คือมีกำไลประดับต้นแขน และข้อมือตลอดจนสังวาลย์ จะแตกต่างกันกับภาพเขียน ฌ ทอน ๗ ก็เพียงรายละเอียดเล็กน้อยเท่านั้น

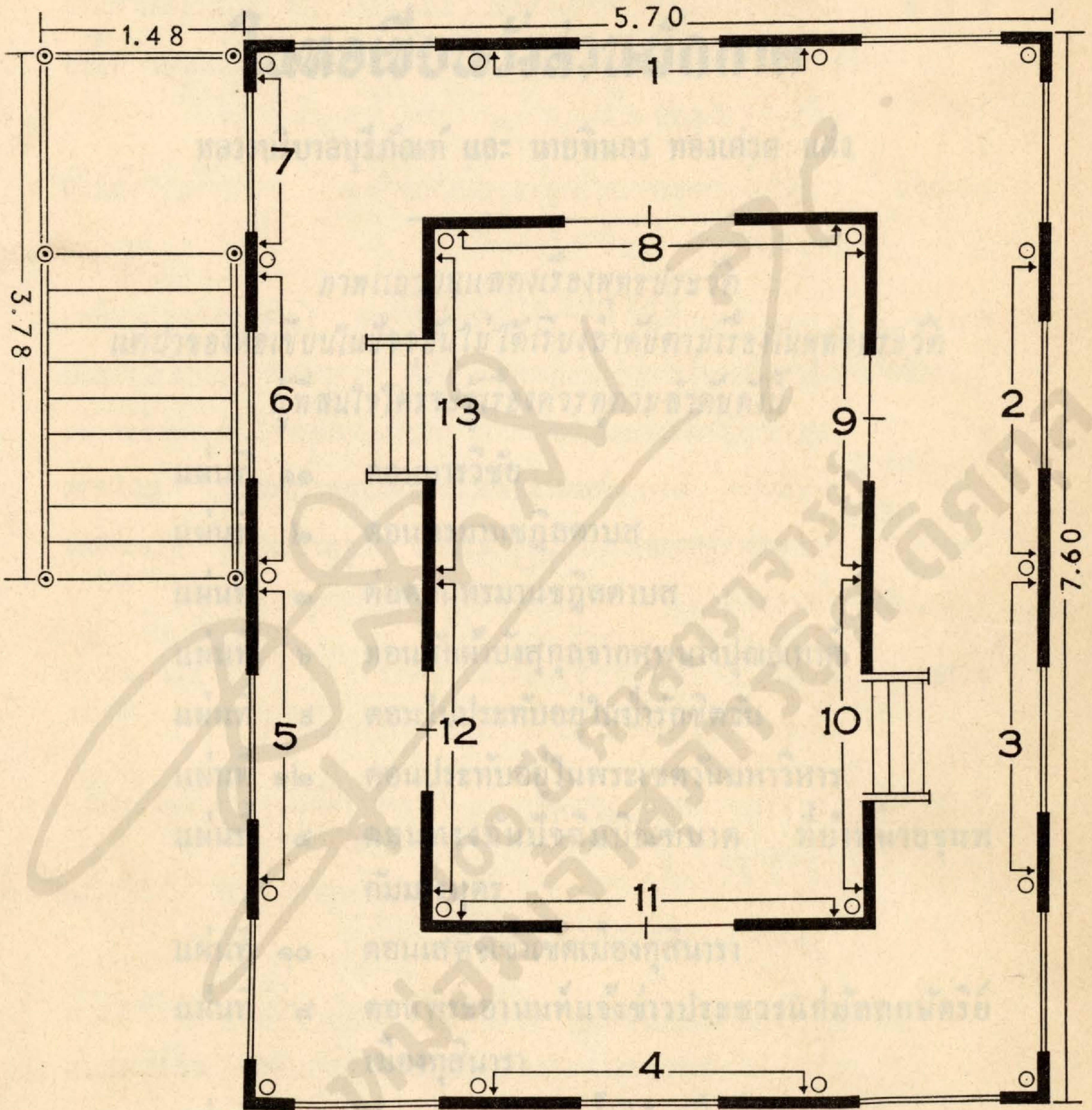
๔. ภาพบุคคลที่เป็นเครื่องประกอบ ภาพบุคคลเล็ก ๆ ที่อยู่ภายใน ข้างในไม่มีลักษณะดังกล่าวยังมีปรากฏอยู่ ฌ หอเขียนวงส้วนผกภาคนี้ ก็มี ปรากฏอยู่บนตู้พระธรรมเลขที่ ๒๒ ในพระที่นั่งค็วโมกษ์ ๑ เป็นตุ่มมอสมียอยุชยา เดิมอยู่วัดชนะสงคราม บนตุนเองยังปรากฏมีภาพคนทมบักและมีผมหยิกคล้ายกับ ลายไม้สลักคานนอกของห้องชันใน ฌ หอเขียนด้วย

๕. ลักษณะหมวกและเครื่องแต่งกายของทหาร มีลักษณะเหมือนกั ลายรคหน้าตู้พระธรรมในพระที่นั่งค็วโมกษ์ ๑ เลขที่ ๑๒๓ ซึ่งกล่าวว่าเป็นมอสมีย รัตนโกสินทร์ และเดิมอยู่วัดนางนอง จังหวัดธนบุรี แต่ภาพข้างบนตู้พระธรรมใบนี้ มีลวดลายเครื่องตกแต่งค็อยกว่าหอเขียน ฌ วงส้วนผกภาค

๖. องค์ประกอบบางส่วน เป็นต้นว่าภาพสตรนึ่งเรียงกันเป็นแถว หน้าฉาก จะคล้ายกัภาพเขียนบนผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์มาก จะแตกต่างกัน ก็เพียงแต่ลายบนฉากเท่านั้น

ทั้งหมดนี้เป็นการสอขส้วนของนายสมคคกิต รัตนกุล แต่การสอขส้วนนี้ ก็ยังไม่ยุติ ต้องค้นคว้ากันต่อไป เท่าที่สอขส้วนตามลักษณะการช่างดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าภาพลายรคหน้าในหอเขียน ฌ วงส้วนผกภาคนี้ อยู่ในระหว่างปลายสมัย กรุงศรีอยุธยาและต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตามก็มิขอทควรสังเกตุว่าการเปรียบเทียบลายรคหน้ากัจิตรกรรมฝาผนังนั้นเป็นสิ่งที่สังเกตุได้ยาก เพราะเหตุว่าวิธีการ (technique) ในการเขียนผิดกัน ในสมัยเดียวกันช่างอาจเขียนคนละแบบก็ได้ อีกประการหนึ่งภาพลายรคหน้าบนตู้พระธรรมนั้นส่วนใหญ่ก็ไม่มีค็กราชขอกให้ทราบ แน่ชค็ว่าสร้างชันในปีใดแน่.

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

แผนผังห้องเขียน และ วัสดุส่วนฝึกกาด

มาตราส่วน 1:50